

Voor iedereen, van iedereen?

Kansen en dilemma's van publieksgeschiedenis

Dolly Verhoeven

Publieksgeschiedenis leeft. Televisieprogramma's over de Nederlandse geschiedenis trekken grote aantallen kijkers. Voor de uitzending van het 'Verhaal van Nederland' over Willem van Oranje zaten in januari 2024 ruim twee miljoen mensen voor de buis. Open Monumentendag trok in september van datzelfde jaar twee miljoen bezoekers en de jaarlijkse Maand van de Geschiedenis in oktober ruim een half miljoen. Ook historische musea doen het goed. Een tentoonstelling over Friesland in de middeleeuwen, getiteld 'Vrijheid, vete, vagevuur', trok in 2023 ruim 70.000 mensen. Het Limburgs Museum wist in dat jaar het bezoekersaantal te verdubbelen, mede dankzij de expositie 'Slaags aan de Maas' over de strijd tussen de zeventiende-eeuwse stadhouder Willem III en de Zonnekoning die door bezoekers werd gewaardeerd met een 8,6. Om nog maar te zwijgen over het megasucces van *De Bourgondiërs* van de Vlaamse auteur Bart van Loo, dat sinds het in 2019 verscheen ruim 375.000 lezers bereikte. De bijbehorende podcast werd zelfs meer dan vijf miljoen keer beluisterd.¹

Toch is het niet zomaar vanzelfsprekend om met historische activiteiten een breed publiek te bereiken. Naast succesverhalen zijn er ook valkuilen en dilemma's. Dat weet iedereen die wel eens betrokken is geweest bij de organisatie van een historische lezing, een tentoonstelling of een

wandelroute. De voorbereidingen daarvan gaan meestal gepaard met discussies en lastige keuzes. Op wie richten we ons? Welk verhaal willen we brengen? En in welke vorm? Hoe waarborgen we de kwaliteit? En hoe 'wetenschappelijk verantwoord' moet het allemaal zijn?

Over dit soort vragen wordt niet alleen in de praktijk nagedacht, ook universitaire opleidingen geschiedenis richten zich steeds nadrukkelijker op het realiseren van maatschappelijke impact en op de kennis en vaardigheden die daarvoor nodig zijn. De Universiteit van Amsterdam was de eerste die in 2008 kwam met een master Publieksgeschiedenis, inmiddels bieden ook andere universiteiten cursussen aan, zoals de Universiteit Utrecht met een Erfgoed- en Publieksgeschiedenis Lab en de Radboud Universiteit Nijmegen met een cursus Publieksgeschiedenis binnen de specialisatie Geschiedenis en Actualiteit. Ook de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed heeft het bereiken en betrekken van het brede publiek hoog op de agenda sinds de ondertekening van het Verdrag van Faro, dat inzet op de betekenis die erfgoed heeft voor gemeenschappen.²

In dit artikel, de schriftelijke neerslag van de Habetslezing die ik op 16 oktober 2024 in Venlo mocht uitspreken, ga ik in op kansen en dilemma's van publieksgeschiedenis. Die zijn er in vele vormen en er is inmiddels ook de nodige vak-

- 1 nl.wikipedia.org/wiki/Het_verhaal_van_Nederland; www.openmonumentendag.nl/terugblik/; www.maandvande-geschiedenis.nl/page/33032/factsheet-maand-van-de-geschiedenis-2024; frieschdagblad.nl/cultuur/Middeleeuwen-trekken-ruim-70.000-bezoekers-naar-Fries-Museum-28417712.html; www.limburgsmuseum.nl/app/uploads/2024/06/20240621-Jaarverslag-2023.pdf; www.debezigebij.nl/auteur/bart-van-loo/ [geraadpleegd 7-1-2025]
- 2 www.scienceguide.nl/2008/08/public-history-in-nederland/; <https://epglab.sites.uu.nl/missie/>; www.ru.nl/opleidingen/masters/geschiedenis-en-actualiteit/; www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/erfgoedparticipatie-faro/verdrag-van-faro [geraadpleegd 7-1-2025]

literatuur over beschikbaar.³ Dit artikel heeft niet als doel daar een uitvoerige theoretische reflectie aan toe te voegen, maar focust vooral op afwegingen en oplossingen op basis van praktijkvoorbeelden. Tijdens de Habetslezing – op zichzelf trouwens ook al een vorm van publieksgeschiedenis – was het mogelijk om met het aanwezige publiek in gesprek te gaan en ervaringen uit te wisselen. In deze geschreven versie kan dat natuurlijk niet. Daarom beperk ik mij tot het bespreken van enkele redelijk bekende voorbeelden van publieksgeschiedenis, zoals de publiekspromerijen waarmee deze tekst begint, in combinatie met concrete casussen uit mijn eigen beroepspraktijk als historisch tentoonstellingsmaker, organisator van evenementen en auteur van historische boeken. Die laatste voorbeelden spelen zich vooral af in Gelderland.

WAT IS PUBLIEKSGESCHIEDENIS?

Alvorens naar de praktijk te gaan, is het nuttig vast te stellen wat publieksgeschiedenis eigenlijk is, en wat het verschil is met de academische manier van geschiedschrijving zoals die doorgaans op Nederlandse universiteiten beoefend wordt.

Wetenschappelijke geschiedschrijving draait primair om het doen van onderzoek, met als doel ons gemeenschappelijke inzicht in het verleden te vergroten. Elk onderzoek, of het nu een eenvoudige bachelorscriptie betreft of een omvangrijk postdocprogramma, is opgebouwd volgens een min of meer vast patroon met verschillende stadia.⁴ Aan het begin is er altijd een vraag, iets dat de onderzoeker wil weten, verklaren of begrijpen. De eerste stap die hij of zij zet,

is het bestuderen van vakliteratuur om te weten welke historische debatten relevant zijn voor het scherper formuleren van die vraag. Daarna volgt een zoektocht naar bruikbare bronnen van informatie. Dat kunnen artikelen en boeken zijn, maar ook archiefstukken, krantenberichten, interviews, foto's, objecten en noem maar op. De gevonden informatie wordt geordend, kritisch geanalyseerd, geïnterpreteerd en vergeleken met de inzichten van collega's. Tot slot worden de bevindingen vastgelegd in een schriftelijk product: een verslag, een scriptie, een artikel of een boek, voorzien van annotaties en gericht tot collega-wetenschappers.

Dat laatste is meteen het belangrijkste verschil met publieksgeschiedenis. Daarvan circuleren verschillende definities, maar over één ding is men het wel eens, namelijk dat de output bedoeld is voor een breed en niet per se academisch geschoold publiek. Zoals de Britse historica Ludmilla Jordanova het formuleert: *'Among other things, public history is popular history – it is seen or read by large numbers of people and has mostly been designed for a mass audience'*.⁵ Publieksgeschiedenis creëert dus producten die bestemd zijn voor een breed publiek. Die producten kunnen velerlei vormen aannemen, zoals historische televisieprogramma's, tentoonstellingen, publieksboeken, lezingen, games, podcasts, websites, wandel- en fietsroutes of excursies – en die opsomming is bepaald niet uitputtend. Daarmee kan publieksgeschiedenis omschreven worden als de veelvormige vertaalslag van historische kennis naar belangstellenden in de brede samenleving.

3 Enkele voorbeelden: Faye Sayer, *Public history: a practical guide* (London 2015); Thomas Cauvin, *Public history: a textbook of practice* (New York 2016); James B. Gardner en Paula Hamilton, *The Oxford handbook of public history* (New York 2017); Jeremy Black, *Contesting history: narratives of public history* (2014); Jerome de Groot, *Consuming history. Historians and heritage in contemporary popular culture* (London/New York 2009). Zie ook het Amerikaanse tijdschrift *The Public Historian*, het Australische *Public History Review* en de Britse tijdschriften *History Workshop Journal* en *Oral History*. Sinds 2010 bestaat de International Federation for Public History met een eigen tijdschrift, zie <https://ifph.hypotheses.org/>. Inmiddels heeft ook de master publieksgeschiedenis aan de UvA een flink aantal interessante scripties opgeleverd.

4 Een handzaam overzicht van de historische wetenschappelijke methode: Jeanette Kamp e.a., *Geschiedenis schrijven! Wegwijzer voor historici* (Amsterdam 2016).

5 L. J. Jordanova, *History in practice* (London 2000), 127.

Maar daarmee is de definitie niet compleet, want publieksgeschiedenis is niet alleen bedoeld voor het publiek maar kan ook uitgeoefend worden door het publiek, in de zin dat het publiek een rol kan spelen in de verschillende stadia van het historisch onderzoek. Bijvoorbeeld door mee te denken over de aard van de vraagstelling, door een actieve rol te vervullen als informanten of verzamelaars van historische informatie of door betrokken te zijn bij de interpretatie en de vormgeving van het uiteindelijke product. In zo'n geval gaan de wetenschappelijk werkende geschiedvorser en het publiek een samenwerking aan, waarbij de taak- en rolverdeling kan variëren.

Deze samenwerkingsgerichte variant van publieksgeschiedenis bestaat alweer zo'n veertig jaar. Na de start van de nieuwe studierichting *public history* aan de universiteit van Santa Barbara in California, midden jaren zeventig, groeide de belangstelling ervoor in rap tempo binnen en buiten de Verenigde Staten. In Australië en Groot-Brittannië werd deze nieuwe vorm van geschiedbeoefening vrijwel direct in dienst gesteld van lokale gemeenschappen of specifieke achtergestelde groepen, zoals Aboriginals, arbeiders, vrouwen of immigranten. In samenwerking met deze groepen werden daar allerlei historische projecten gestart.⁶

Ook in Nederland nam de samenwerking met het publiek in de afgelopen decennia steeds grotere vormen aan. Een vorm die al sinds de jaren zeventig veelvuldig wordt toegepast, is *oral history* of mondelinge geschiedschrijving. In *oral history*-projecten delen de betrokkenen hun herinneringen met onderzoekers. Vaak staan 'gewone mensen' en hun dagelijks leven daarin centraal. Daarnaast groeit ook het aantal *crowdsourcing*

projecten, waarbij een beroep wordt gedaan op vrijwilligers om historische data te transcriberen of op te slaan in databases. Een succesvol voorbeeld vanuit de Radboud Universiteit is het Surinaamse Slavenregisterproject van historicus Coen van Galen, uitgevoerd in 2017-2018. Met hulp van ruim zeshonderd vrijwilligers werden de gegevens van circa 70.000 tot slaaf gemaakte personen uit dit register digitaal toegankelijk gemaakt.⁷ Op kleinere schaal werkt promovenda Maartje A.B. aan dezelfde universiteit samen met vrijwilligers aan het toegankelijk maken van middeleeuwse stadsrekeningen om zo inzicht te krijgen in de onderlinge relaties tussen Hanzesteden in Overijssel, Gelderland, Limburg en Noordrijn-Westfalen.⁸ Andere voorbeelden zijn er op archeologisch gebied, zoals het project Erfgoed Gezocht van de Universiteit Leiden en Erfgoed Gelderland. In dit project, waaraan zeventuizend mensen meededen, ging het om het identificeren van mogelijke onbekende grafheuvels op de Veluwe met behulp van digitale kaarten van het Actueel Hoogtebestand Nederland.⁹ Of het project 'Heel Heerlen Graaft' waarbij inwoners van Heerlen in hun eigen achtertuinen op zoek gingen naar Romeinse resten.¹⁰

Door dit soort samenwerkingsprojecten wordt de scheidslijn tussen wetenschappelijk onderzoek en publieksgeschiedenis vager. Niet alleen omdat het publiek taken uitoefent die voorheen tot het terrein van de academicus behoorden, maar ook omdat de publieke betrokkenheid bij wetenschappelijk onderzoek erdoor vergroot wordt.

WIE VORMEN 'HET PUBLIEK'?

De term 'het publiek' is hierboven herhaaldelijk als vanzelfsprekend gebruikt. Maar wie wor-

6 Jill Liddington, 'What is Public History? Publics and their Pasts, Meanings and Practices', *Oral History* 30, 1 (spring 2002) 83-93.

7 Coen van Galen, 'Creating an audience: Experiences from the Surinamese slave registers crowdsourcing project', *Historical Methods: A Journal of Quantitative and Interdisciplinary History*, 52:3 (2019) 178-194.

8 www.ru.nl/personen/a-b-m [geraadpleegd 10-1-2025]

9 Eva Kaptijn e.a., 'Burgerwetenschap in de Gelderse archeologie', *Bijdragen en Mededelingen Gelre* 114 (2023), 55-74.

10 www.c-limes.nl/heel-heerlen-graافت [geraadpleegd 10-1-2025]

den er eigenlijk mee bedoeld? Het mag duidelijk zijn dat 'het publiek' geen eenvormige groep is.¹¹ En er bestaan veel manieren om de mensen die ermee bedoeld worden nader te categoriseren. Allereerst natuurlijk op basis van demografische kenmerken. Het publiek, dat zijn personen van verschillende gender, stammend uit verschillende geboortejaren, verspreid over verschillende woonplaatsen, behorend tot verschillende welstandsklassen en met verschillende opleidingsniveaus. Er vallen net zo goed schoolkinderen uit Venlo onder als het bestuur van de carnavalsvereniging in Gennep of leden van de Rotary in Maastricht. Wie zich wil richten tot hét publiek, of ermee wil samenwerken, zal dus eerst nader moeten bepalen welke groep het betreft.

In de recreatieve sector worden publieksgroepen vaak onderscheiden naar leefstijl. Daarbij wordt ervan uitgegaan dat mensen op basis van sociale of psychologische kenmerken kunnen worden ingedeeld in groepen met vergelijkbare voorkeuren en wensen. Zo benoemt de zogeheten 'leefstijlvinder' van bureau MarketResponse zeven doelgroepen, die respectievelijk worden betiteld als avontuurzoekers, plezierzoekers, inzichtzoekers, stijlzoekers, harmoniezoekers, verbindingszoekers en rustzoekers. Elk van die groepen heeft een kenmerkende stijl van vrijetijdsbesteding. Terwijl inzichtzoekers bijvoorbeeld in alle rust iets inspirerends willen leren, zijn avontuurzoekers gericht op het opdoen van bijzondere ervaringen en streven plezierzoekers vooral naar vermaak en gezelligheid.¹² Een wat andere indeling is die van bureau Motivaction die met hun *mentality model* acht waardeprofielen onderscheiden op het gebied van werk, vrije tijd en politiek. Die profielen hebben namen als traditionele burgerij, impulsieve individualisten, nieuwe conservatieven en postmoderne hedo-

nisten. Elk profiel wordt gekenmerkt door eigen ambities, drijfveren en bijbehorend consumentengedrag.¹³

Om dit soort marketingprofielen wat minder abstract te maken, worden ze soms omgezet in 'persona's'. Ze worden dan voorzien van een naam, eventueel ook een gezicht, en een aantal concreet herkenbare voorkeuren. Zo richten de organisatoren van de Maand van de Geschiedenis zich met hun aanbod en hun communicatie op drie persona's: Jan-Willem, Chris en Miranda. Kenmerkend voor Jan-Willem is onder meer dat hij (of zij) luistert naar Radio 1, *NRC* of *De Volkskrant* leest, concerten en musea bezoekt, een goed glas wijn op prijs stelt en graag wandelt in de natuur. Jan-Willem is hoog opgeleid, heeft een bovenmodaal inkomen, is maatschappijkritisch en op zoek naar verdieping en historische context. Miranda daarentegen luistert naar Veronica of Radio 538, leest *De Telegraaf*, bezoekt graag pretparken en kijkt naar televisiequizen. Zij (of hij) heeft een gemiddelde opleiding, een modaal inkomen, woont in een Vinex-wijk, houdt van comfort en vindt het belangrijk dat evenementen ook leuk zijn voor de kinderen. Chris, ten slotte, is een hoogopgeleide stadsbewoner met een open en tolerante houding en een druk sociaal leven waarin kunst, cultuur en spiritualiteit belangrijk zijn. Hij of zij wil verrast worden door nieuwe ontmoetingen of activiteiten.¹⁴

Behalve modellen afkomstig uit de wereld van marketing zijn er ook publieksindelingen die specifiek gericht zijn op (al dan niet historische) musea. Zo vertaalden Els Hoogstraat en Annemarie Vels Hein de leertheorie van de Amerikaanse psycholoog David Kolb naar concrete toepasbaarheid voor musea. Kolb onderscheidt in zijn theorie vier leerstijlen, die ideaal

11 Zie ook T.H.G. Verhoeven, *Met open vensters: Nijmeegse geschiedenis tussen wetenschap en publiek* (oratie Radboud Universiteit Nijmegen 2009).

12 <https://leefstijlvinder.nl/het-bsr-model/> [geraadpleegd 10-1-2025]

13 <https://www.motivaction.nl/mentality> [geraadpleegd 10-1-2025]

14 www.maandvandegeschiedenis.nl/image/2016/5/18/presentatie_doelgroepen_en_merkstrategie_mvdp_12_mei.pdf; www.maandvandegeschiedenis.nl/tips-and-tricks/wie-wil-je-bereiken [geraadpleegd 8-1-2025]

gesproken achtereenvolgens worden doorlopen, namelijk (eenvoudig gezegd): ervaring, observatie, conceptualisatie en toepassing. Het punt waarop men een leercyclus begint, verschilt echter per persoon. Op basis van die voorkeurstijl maakt Kolb een verdeling in dromers, denkers, beslissers en doeners. De eerste groep leert het liefst via onderzoek en interactie, de tweede via theoretische modellen, de derde door een combinatie van theorie en praktijk en de laatste door praktisch aan het werk te gaan. In een tentoonstelling zijn de doeners bijvoorbeeld degenen die onmiddellijk op 'hands-on' schermen afstappen, terwijl denkers eerst de bijbehorende zaaltekst lezen.¹⁵

En dan is er ook nog de indeling van de Amerikaanse wetenschapper John H. Falk, die vooral kijkt naar de motieven waarom mensen een museum bezoeken.¹⁶ Hij onderscheidt er vijf, namelijk: als intellectuele uitdaging, als sociale activiteit, om op cultureel gebied up-to-date te blijven, vanuit beroeps- of hobbymatige belangstelling of om nieuwe energie op te doen. Anders dan bij de voorgaande indelingen, benadrukt Falk dat deze motieven flexibel zijn en kunnen wisselen naar gelang de omstandigheden. Per motief bespreekt hij het bijpassende aanbod. Zo zullen bijvoorbeeld degenen die op zoek zijn naar een intellectuele uitdaging graag 'grasduinen' in een tentoonstelling. Ze willen geen audiotour omdat daarin zaken naar hun smaak te veel worden voorgekauwd, maar ze kopen wel graag een aanvullende publicatie in de museumwinkel. Mensen die naar het museum komen als sociale activiteit – vaak ouders met kinderen – hebben heel andere wensen. Zij zijn gebaat bij duidelijke informatiebordjes en stellen demonstraties en uitleg door medewerkers op prijs. En zo heeft elke groep zijn eigen specifieke voorkeuren.

Het indelen van het publiek in demogra-

fische categorieën, leefstijlen, waardeprofielen, persona's, leerprofielen of motiefgroepen is een belangrijk hulpmiddel om na te denken over inhoud, vorm en communicatie van publieksactiviteiten. 'Wat is er nodig om deze historische tentoonstelling interessant te maken voor Miranda?', 'Via welk kanaal kunnen we Jan-Willem het beste bereiken?', 'Hoe kunnen we Chris stimuleren om actief mee te doen aan dit historisch onderzoek?' of 'Hoe maken we deze activiteit geschikt voor grootouders met kleinkinderen', is al een stuk concreter dan het 'We mikken op een breed publiek' waarmee plannen voor historische activiteiten soms van start gaan. Wat de categorisering ook duidelijk maakt, is het simpele maar belangrijke gegeven *dat* het publiek niet eenvormig is. Wie 'het brede publiek' wil bereiken, doet er verstandig aan te zorgen voor een gedifferentieerd aanbod dat aantrekkelijk is voor mensen met uiteenlopende voorkeuren.

PUBLIEKSGESCHIEDENIS: DRIE DILEMMA'S

'*Defining public history: a difficult task*', kopt de Amerikaanse historicus Thomas Cauvin in zijn handleiding voor studenten.¹⁷ Zoals we zagen kent publieksgeschiedenis inderdaad veel verschillende vormen en kan het gericht zijn op een scala aan publieksgroepen. Dat publieksgeschiedenis zo'n breed uitwaaiend terrein is, mag lastig zijn voor definitiemakers maar biedt in de praktijk wel veel kansen. De historicus die met deze vorm van geschiedbeoefening aan de slag gaat, heeft de mogelijkheid zijn of haar creativiteit optimaal te benutten, samen te werken met onverwachte partners, bereik en draagvlak van onderzoek te vergroten en nieuwe contacten te leggen met de doelgroep. Ook de opbrengst kan gevarieerd zijn. Publieksgeschiedenis kan leiden tot groei van kennis en inzicht, kan bij-

15 Els Hoogstraet en Annemarie Vels Heijn, *De leertheorie van Kolb in het museum: dromer, denker, beslisser, doener* (Amsterdam 2007).

16 John H. Falk, *Identity and the museum visitor experience* (Walnut Creek 2009).

17 Cauvin, *Public history*, 10.

dragen aan het maatschappelijk debat, nieuw onderzoek mogelijk maken, sociale cohesie versterken of ontspanning en amusement bieden.

Maar dat is natuurlijk niet het hele verhaal. Publieksgeschiedenis kent ook de nodige vraagstukken en dilemma's. Zonder compleet te willen zijn, bespreek ik er hier drie, die ik samenvat onder de noemers inhoud, waarheid en autoriteit.

INHOUD

Laten we beginnen met de inhoud. Zijn er onderwerpen die zich bij uitstek lenen voor publieksgeschiedenis? Of kunnen onderwerpen geschikt gemaakt worden voor het publiek? En hoe dan? Om op die vragen een antwoord te vinden, helpt het een blik te werpen op historische publiekssuccessen. Waarom werd de televisieserie 'Verhaal van Nederland' zo goed bekeken?¹⁸ Waarom trokken tentoonstellingen als 'Vrijheid, vete, vagevuur' en 'Slaags aan de Maas' zoveel bezoekers? Waarom heeft half Nederland *De Bourgondiërs* van Bart van Loo in de kast staan? En waarom zijn de jaarlijkse Open Monumentendagen al decennialang zo'n succes?

Wat veel van die publieksactiviteiten gemeen hebben, is aandacht voor het nabije en het persoonlijke. Ze vertellen herkenbare verhalen over 'mensen zoals wij' of over gebeurtenissen die zich afspelen 'om de hoek'. In het 'Verhaal van Nederland' worden de Oranjes opgevoerd als personen van vlees en bloed met herkenbare zorgen, vreugden en lelijke trekjes. De tentoonstelling in het Fries Museum werd nadrukkelijk gepresenteerd als een regionaal verhaal over de middeleeuwen. En ook 'Slaags aan de Maas' focust duidelijk op gebeurtenissen in de eigen regio, waarbij bovendien twee hoofdrolspelers als persoonlijke rivalen tegenover elkaar werden ge-

plaatst: stadhouder Willem III en Zonnekoning Lodewijk XIV. Onder de noemer 'herkenbaar' valt ook het gebruik van thema's uit de actualiteit. Dat is waar de Maand van de Geschiedenis bij uitstek op inzet, door onderwerpen te kiezen die geschikt zijn voor een historische én een actuele invulling – zoals grenzen, rampen, man-vrouw verhoudingen, opstand, en de spanning tussen nep of echt.¹⁹

Tentoonstelling in winkelcentrum Anklaar in Zevenhuizen-Zuidbroek, Apeldoorn.

GESCHIEDENIS OM DE HOEK

In 2002 mocht ik leiding geven aan een project voor de inwoners van twee naast elkaar gelegen Apeldoornse wijken: Zevenhuizen en Zuidbroek. De eerste een hoogbouwwijk uit de jaren zestig/zeventig die dringend aan renovatie toe was, de tweede een gebied dat in de komende jaren zou worden volgebouwd. Via het project hoopte de gemeente de inwoners bewuster te maken van de komende veranderingen in hun woonomgeving.

De meeste bewoners waren geen geoefend cultuurpubliek. De kans dat ze een museale instelling zouden bezoeken voor een tentoonstelling over hun

18 Ik beperk me hier tot de serie 'Verhaal van Nederland' over Oranje-Nassau uit 2024. Een eerdere serie ging over de Nederlandse geschiedenis en vanaf februari 2025 verscheen een serie over Amsterdam. <https://hetverhaalvannederland.ntr.nl/> [geraadpleegd 10-1-2025]

19 www.maandvandegeschiedenis.nl/alle-thema-s-2004-2029 [geraadpleegd 8-1-2025]

wijk, leek klein. Daarom koos het projectteam voor een tentoonstelling in het overdekte winkelcentrum waar veel wijkbewoners kwamen voor hun dagelijkse of wekelijkse boodschappen. Om die tentoonstelling te kunnen maken, werd allereerst zoveel mogelijk informatie opgehaald. Niet alleen in het plaatselijk archief, maar vooral bij de inwoners zelf. In een half jaar tijd lukte het om samen met de wijkraad, verenigingen, scholen en individuele vrijwilligers een grote variatie aan verhalen, foto's en voorwerpen te verzamelen over leven, werken en ontspannen in Zuidbroek en Zevenhuizen. Dat materiaal werd thematisch geordend en voorzien van toelichtende teksten. Een bouwploeg transformeerde vervolgens tussen zaterdagavond en zondagavond het winkelcentrum in een openbare tentoonstellingsruimte, compleet met vitrinekasten, presentatiewanden en videomeubels. Een knalgroene loper verbond alle onderdelen met elkaar.

Op maandagochtend ging de tentoonstelling open. Het winkelend publiek reageerde verbaasd maar enthousiast. De wijkraad schonk koffie aan een grote houten tafel, waar ook altijd iemand zat voor een praatje. Behalve in het winkelcentrum waren ook in de wijk historische beelden te zien, op tijdelijke panelen die onderling verbonden waren via een fietsroute. Ook verscheen een boek met verhalen en herinneringen van wijkbewoners. De tentoonstelling liep twee weken. Uit een evaluatie bleek het positieve effect van het project: het had wijkbewoners bewuster gemaakt van hun eigen geschiedenis en de onderlinge verbondenheid vergroot.²⁰

Behalve het herkenbare, oefent ook het onbekende, exotische of onverwachte aantrekkingskracht uit. Zo is de kracht van de Open Monumentendagen dat bezoekers op één moment in het jaar welkom zijn in monumentale gebouwen – vaak om de hoek gelegen – die normaal gesproken voor publiek gesloten zijn. Ook musea maken gebruik van de aantrekkingskracht van het bijzondere door tijdelijk bepaalde topstukken te tonen. Een boek als *De Bourgondiërs* vertelt

enerzijds het verhaal van 'ons' als bewoners van de Lage Landen, maar biedt tegelijkertijd ook een kennismaking met de exotische wereld van de middeleeuwen.

Historische colleges in een tentje op de Ganzenheuvel in Nijmegen.

COLLEGES IN EEN TENTJE

Het jaarlijkse evenement '024 Geschiedenis in Nijmegen', onderdeel van de landelijke Maand van de Geschiedenis, had als doel zoveel mogelijk 'gewone' Nijmegenaren te interesseren voor de geschiedenis van de stad: onder meer via stadswandelingen, een tentoonstelling en een ludieke geschiedenisquiz. Natuurlijk mocht de Radboud Universiteit in het programma niet ontbreken. In mijn rol als bijzonder hoogleraar Nijmeegse geschiedenis vond ik collega's van de afdeling

²⁰ D. Verhoeven (samenst.), *Leven in Z7* (Apeldoorn 2003).

Geschiedenis bereid korte historische colleges te verzorgen. Om die zo toegankelijk mogelijk te maken, vonden ze plaats op zaterdagmiddag in een gehuurde tent midden in het centrum. Er was geen geluidsversterking of powerpoint, het ging louter om een boeiend verhaal. Het winkelende publiek kon zó aanschuiven op de klapstoelen en houten bankjes, naar keuze voor één college of voor de hele middag. In de zeven jaar dat de activiteit plaatsvond, trok die steeds enkele honderden belangstellenden. Aan de toehoorders boden de colleges een laagdrempelige kennismaking met de inzichten van professionele historici. Voor de collega's op hun beurt was het een kennismaking met een ongebruikelijk maar zonder meer geïnteresseerd publiek.

Dat publiek makkelijker te mobiliseren is met onderwerpen die herkenning of nieuwsgierigheid oproepen, betekent niet dat publieksgeschiedenis altijd een lichtvoetig en bevestigend karakter hoeft te hebben. Naast 'zoete' geschiedenis is er ook in deze vorm van geschiedbeoefening zeker ruimte voor het 'zuur', oftewel voor kritische en ontmythologiserende verhalen.²¹ Zo werden over 'vader des vaderlands' Willem van Oranje in de eerste aflevering van het 'Verhaal van Nederland' enkele stevige noten gekraakt. Ook onderwerpen als kolonisatie en dekolonisatie, het slavernijverleden en Jodenvervolging en collaboratie komen geregeld terug in publieksgerichte boeken, films, tentoonstellingen en theatervoorstellingen.²²

Het succes van publieksgeschiedenis wordt nooit alleen bepaald door de inhoud, maar minstens zozeer door de juiste vorm. Bart van Loo is een meeslepende verteller, die zijn lezers en luisteraars op vakkundige wijze weet te boeien. Het 'Verhaal van Nederland' maakt gebruik van een uitgekiende presentatievorm, waarbij acteur Daan Schuurmans letterlijk door nagespeelde

historische scènes wandelt, waarmee hij de kijkers als het ware ooggetuige maakt van het verleden. Ook musea maken steeds meer gebruik van theatrale presentatievormen, waarbij bijvoorbeeld via projecties of *virtual reality* de suggestie wordt gewekt dat de bezoeker midden in de geschiedenis staat.

Om verschillende publieksgroepen aan zich te binden, maken aanbieders van publieksgeschiedenis vaak gebruik van een combinatie van presentatievormen. Bij het 'Verhaal van Nederland' verschenen een bijbehorend boek en een serie podwaks waarmee het publiek kan wandelen op sleutellocaties uit het verhaal, terwijl NPO Zapp en Schooltv speciale uitzendingen verzorgden voor een jong publiek. Wie de ruim vijfhonderd bladzijdes tekst van *De Bourgondiërs* een beetje te veel van het goede vindt, heeft de mogelijkheid te luisteren naar een achtdelige podcast. Historische tentoonstellingen maken gebruik van een heel scala aan presentatievormen, naast vitrines en tekstborden kunnen dat bijvoorbeeld audiotours zijn, interactieve schermen of hands-on objecten. Veel tentoonstellingen gaan bovendien vergezeld van catalogi of publieksboeken, voor wie de informatie nog eens thuis wil nalezen. En in de Maand van de Geschiedenis is variatie zelfs het sleutelwoord, met een aanbod aan activiteiten voor elke smaak: van debatten tot fietsroutes en van theatervoorstellingen tot pubquizen.

ERFGOED IN FESTIVALVORM

Tussen 2006 en 2018 was ik als festivaldirecteur verantwoordelijk voor vijf Gelderse Erfgoedfestivals: provincie-brede evenementen waarmee we het grote publiek wilden laten kennismaken met kernthema's uit de Gelderse geschiedenis. Ze hadden titels als *Geloven in Gelderland*, *Gelegerd in Gelderland*, *Gemaakt in Gelderland* en *Grenzen van Gelderland*.

21 De termen zijn ontleend aan een analyse van de naoorlogse historische cultuur, van lichtvoetig tot en met uiterst kritisch. L.J. Dorsman, E. Jonker en C.R. Ribbens, *Het zoet en het zuur: geschiedenis in Nederland*. (Amsterdam 2000).

22 De voorbeelden zijn legio. Ik noem er een paar: museumpresentaties in Museum Bronbeek, het Rijksmuseum of het Nationaal Holocaustmuseum, de theatervoorstellingen van Diederik van Vleuten over Nederlands-Indië of het Theater of Remembrance in Amsterdam, een tv-serie als *De Joodse Raad* of films als *Hoe duur was de suiker* of *De Oost*.

De Bandritzer 561. Opening Erfgoedfestival 'Gelegerd in Gelderland' bij Museum Bronbeek in Arnhem in 2012. Foto Paul Klomps.

Partnerorganisaties konden eraan meedoen door zelf publieksactiviteiten te ontwikkelen, ongeveer zoals vanaf 2011 de Maand van de Geschiedenis, maar met dit verschil dat de Erfgoedfestivals nadrukkelijk ook samenwerking opzochten buiten de erfgoedsector: zoals kerken, maakbedrijven, orkesten, filmhuizen en theatergezelschappen. Op die manier wilden we niet alleen de onderlinge band in de Gelderse erfgoedsector versterken maar ook de samenwerking met partners buiten die sector bevorderen.

Bij elk festival regelde de centrale festivalorganisatie de gezamenlijke communicatie en een aantal verbindende activiteiten, zoals de start en afsluiting, een educatief programma en een hoofdteentoonstelling of rondreizende activiteit. Het meest bijzonder was de 'Bandritzer 561' die tijdens het Erfgoedfestival Gelegerd in Gelderland (2012) door de provincie reisde. De Bandritzer was een soort tijdmachine waarin het publiek via film- en geluidseffecten kennismakte werd met militaire gebeurtenissen in verschillende tijden. Voor het maken

en het transporteren van de Bandritzer (een omgebouwde, felgroen gestreepte zeecontainer) was samenwerking gezocht met het Nederlandse leger. Wekelijks bracht een legertruck het object naar een andere Gelderse plaats. Dat leverde telkens opnieuw lokale media-aandacht en veel publieke belangstelling op. Op sommige plaatsen stond een permanente rij om de Bandritzer in te kunnen. Vooral kinderen vonden het geweldig. Door zoiets ongewoons toe te voegen aan de vele andere festivalactiviteiten, wisten we in drie maanden tijd een groot publiek te bereiken.²³

WAARHEID

Het volgende dilemma dat zich aandient gaat over waarheid. Bij academische geschiedschrijving zijn controleerbaarheid en verantwoording onmisbare onderdelen van het vak. Bij publieksgeschiedenis is dat echter veel minder vanzelfsprekend. Lang niet alle varianten van publieksgeschiedenis lenen zich ervoor. Soms wordt gevreesd dat een al te academische uitstraling het publiek zal afschrikken. Soms laat de gekozen vorm een verantwoording niet gemakkelijk toe, zoals bij een theatervoorstelling, een wandelroute of een quiz. Soms is het wenselijk of nodig zaken te vereenvoudigen of hulpmiddelen te gebruiken die de historische verbeelding van het publiek stimuleren. Bij dat alles is de vraag: hoe wáár moet publieksgeschiedenis zijn? Hoe maak je duidelijk wat feit en fictie is?²⁴ Is het nodig en mogelijk om alle gemaakte keuzes te verantwoorden? En wat te doen als het schuurt – als er verschillende waarheden naast elkaar lijken te bestaan?

Ook bij deze kwesties kan het helpen te kijken naar concrete voorbeelden. In publieksboeken over geschiedenis worden noten vaak weggelaten of tot een minimum beperkt. Zo bevat *De*

23 www.erfgoed gelderland.nl/nieuws/een-terugblik-op-25-jaar-in-het-gelderse-erfgoedveld/ [geraadpleegd 7-1-2025]. Een samenvatting van de opbrengst van de vijf Erfgoedfestivals is te vinden onder 'specials' op de website mijnGelderland.nl: www.mijngelderland.nl/specials [geraadpleegd 7-1-2025]. Specifiek over de Bandritzer: <https://tinker.nl/projecten/bandritzer-561> [geraadpleegd 7-1-2025]. Inmiddels zijn ook in de Gooi en Vechtstreek, in Wieringen en in Haarlem Erfgoedfestivals georganiseerd.

24 Uitvoerder hierover: Dolly Verhoeven, 'Herman Willem Daendels, "held van Overijssel". Publieksgeschiedenis en de spanning tussen vorm en inhoud, *Ex Tempore* 28, 3 (2010) 183-94 <<http://hdl.handle.net/2066/173951>>.

Bourgondiërs alleen eindnoten bij aangehaalde citaten, maar dat zijn er toch nog zo'n driehonderd. Kennelijk hebben die het lezerspubliek niet in de weg gezeten. Het is hoe dan ook goed historisch gebruik dat belangstellenden en vakgenoten iets van een verantwoording kunnen terugvinden, hoe minimaal ook. Als het toevoegen van noten echt onwenselijk is, kan besloten worden tot een meer of minder uitvoerige verantwoording achter in het boek. Veel auteurs van publieksboeken kiezen voor die vorm.

ZONDER VOETNOTEN

In december 2024, bij mijn afscheid als bijzonder hoogleraar Gelderse geschiedenis, verscheen het boek *Typisch Gelders? Het verhaal van Gelderland in 25 vragen – en antwoorden*. Hierin behandel ik op diachrone wijze kenmerkende thema's uit de Gelderse geschiedenis, zoals de betekenis van de grote rivieren, de dominante rol van de adel, het ontstaan van steden en stadjes en de grote variatie in streektaalen. De inhoud van het boek is in belangrijke mate gebaseerd op het vierdelige overzichtswerk *Verhaal van Gelderland*, dat in 2022 verscheen en waarvan ik projectleider was. Je zou *Typisch Gelders?* kunnen omschrijven als een laagdrempelige en thematische hervertelling daarvan. Vanwege die opzet kostte de verantwoording wel wat hoofdbreken. Verwijzingen aanbrengen naar vindplaatsen in de vier oorspronkelijke boeken zou een overdosis aan voetnoten hebben opgeleverd. Dat leek strijdig met het luchtige, enigszins column-achtige karakter van de teksten. Daarom is in overleg met de uitgever besloten helemaal van noten af te zien. In plaats daarvan is in het voorwoord aangegeven op welke hoofdpublicatie de teksten gebaseerd zijn en is aan het eind een overzicht opgenomen van relevante literatuur. Op die manier wordt toch op basale wijze verantwoording afgelegd.²⁵

In films en televisieseries kan een scala aan dramaturgische middelen gebruikt worden om een historisch verhaal over te brengen, zoals de inzet van acteurs, het gebruik van decors, kostuums en rekwisieten, suggestief camerawerk of sfeerbepalende muziek. In het 'Verhaal van Nederland' wordt een complex en langlopend verhaal verteld aan een niet-deskundig publiek. Daarbij zijn heel specifieke vorm- en stijlkeuzes gemaakt. De nagespeelde scenes in de serie prikkelen de verbeelding, maar zijn duidelijk geen authentiek historische beelden. De verteller loopt er doorheen als door een decor. Een reflectieve component wordt toegevoegd door deskundigen aan het woord te laten: historici van naam en faam die over een bepaald aspect van het verhaal nadere uitleg geven. Binnen het televisieprogramma wordt verder geen verantwoording afgelegd, maar dat gebeurt wel in het bijbehorende boek, terwijl op de programmawebsite een lijst te vinden is van alle geraadpleegde deskundigen.²⁶ Hierdoor verwerft de serie de uitstraling van een serieus geschiedverhaal.

Het inzetten van deskundigen is ook bij andere vormen van publieksgeschiedenis een graag gebruikt middel. Bijvoorbeeld in podcasts, waar historici achter de schermen meedenken of voor de microfoon geïnterviewd worden om een bepaalde kwestie te verhelderen. Of in tentoonstellingen, waar ze geraadpleegd kunnen worden bij het schrijven van de verhaallijn, de keuze van objecten of het schrijven van zaalteksten. Zo werd de tentoonstelling 'Slaags aan de Maas' mede samengesteld door historicus Luc Panhuysen, wiens boek '*Oranje tegen de Zonnekoning*' aan de basis stond van de presentatie.²⁷ Bij de tentoonstelling 'Vrijheid, vetes, vagevuur' verscheen een publicatie van de hand van conservator Diana Spiekhout, voorzien van noten en een

25 Dolly Verhoeven, *Typisch Gelders? Het verhaal van Gelderland in 25 vragen – en antwoorden* (Amsterdam 2024).

26 Marchien den Hertog en Dorine Hermans, *Het verhaal van Nederland: Oranje Nassau. Een nieuwe geschiedenis van Nederland en het koningshuis* (Amsterdam 2024); www.hetverhaalvannederland.ntr.nl/oranje-nassau/ [geraadpleegd 7-1-2025]

27 Luc Panhuysen, *Oranje tegen de Zonnekoning. De strijd tussen Willem III en Lodewijk XIV om Europa* (Amsterdam 2018).

literatuurlijst.²⁸ Behalve in bijbehorende publicaties kunnen historische musea natuurlijk ook verantwoording afleggen via het colofon waarmee elke serieuze expositie afsluit.

AUTEURS AAN HET WOORD

In de *Verhaal van Gelderland Podcast*, gemaakt bij het gelijknamige vierdelige boekwerk dat in 2022 verscheen, bespreekt programmamaker en historicus René Arendsen per aflevering een tijdvak en een thema uit de Gelderse geschiedenis. De podcasts gaan bijvoorbeeld over zingeving in de Romeinse tijd, de economie in de middeleeuwen, het soldatenleven in de zeventiende eeuw of religie in de negentiende eeuw. Voor elke podcast bezoekt hij een Gelders museum, waar de directeur of conservator vertelt over concrete voorwerpen uit de collectie die iets te maken hebben met het thema. Daarnaast gaat de maker in elke aflevering in gesprek met een auteur die heeft meegewerkt aan het *Verhaal van Gelderland*. Deze plaatst het thema of het tijdvak in een breder historisch perspectief. Zo wordt telkens een koppeling tot stand gebracht tussen individuele Gelderse museumstukken en het bredere historische verhaal waarvan ze deel uitmaken.²⁹

Historici zijn zich er, als het goed is, van bewust dat elk historisch verhaal een (re)constructie is die vatbaar is voor debat. Op bijna elk verhaal zijn meerdere perspectieven mogelijk – die soms lijnrecht tegenover elkaar kunnen staan en die bovendien in de tijd kunnen verschuiven. Is het ook bij publieksgeschiedenis mogelijk om aandacht te geven aan dat multiperspectief? Jazeker, al vraagt dat wel een bewuste inspanning.

In museumpresentaties wordt het steeds gebruikelijker om het publiek te laten kennismaken met verschillende visies op de geschiedenis.

Bijvoorbeeld door aandacht te besteden aan het perspectief van meerdere personages. In kastelen krijgen we dan niet alleen informatie over de kasteelheer of kasteelvrouwe, maar ook over de kokkin, de koetsier of de pachters.

Een beladen historisch onderwerp dat in het afgelopen decennium nadrukkelijk in een nieuw licht is gezet, is het Nederlandse slavernijverleden. Voorafgaand en tijdens het Herdenkingsjaar Slavernijverleden dat op 1 juli 2023 van start ging, nam de publieke aandacht voor dit verleden toe. Zo bracht het Rijksmuseum in 2021 een tentoonstelling over slavernij vanuit het perspectief van tien verschillende hoofdpersonen. Bij tientallen voorwerpen in het Rijksmuseum werd bovendien een extra tekstbordje aangebracht om duidelijk te maken hoe dat voorwerp gerelateerd is aan het slavernijverleden.³⁰ In andere musea vinden vergelijkbare aanpassingen plaats. In kasteel Cannenburch in Vaassen bijvoorbeeld, hangt een achttiende-eeuws schilderij van kasteelvrouwe Anna Margaretha van Renesse met naast zich een zwart jongetje dat een gouden slavenhalsband draagt. Waar voorheen alle aandacht uitging naar de dame in kwestie, wordt het publiek nu opmerkzaam gemaakt op het kind, dat als statussymbool naast haar geplaatst is.³¹

Door aandacht te besteden aan pijnlijke onderwerpen en ruimte te bieden voor meerstemmigheid neemt de publiekshistoricus niet alleen de historische werkelijkheid maar ook het publiek serieus. Die aandacht kan op veel verschillende manieren vorm krijgen: via publicaties, podcasts, audiotours, lezingen, debatten, workshops – eigenlijk via vrijwel alle kanalen die de publiekshistoricus ter beschikking staan.

28 Diana Spiekhout, *Vrijheid, vetes, vagevuur. De middeleeuwen in de Friese landen* (Gorredijk 2022).

29 www.verhaalvangelderland.nl/podcast/ [geraadpleegd 10-1-2025]

30 www.rijksmuseum.nl/nl/zien-en-doen/tentoonstellingen/afgelopen/slavernij; zie ook <https://ninsee.nl/>.

31 www.glk.nl/cannenburch/kasteel-cannenburch/ontdek/bewoners. Een onderzoeksrapport over het slavernijverleden in Gelderland is te downloaden via Erfgoed Gelderland: www.erfgoedgelderland.nl/wp-content/uploads/2023/09/Sporen-Slavernijverledenherzien-september-2023.pdf [alle geraadpleegd 8-1-2025]

MEERSTEMMIGE STADSHERINNERINGEN

Ter afronding van elf jaar bijzonder hoogleraarschap Nijmeegse geschiedenis wilde ik een boek schrijven over het karakter van die stad. Mij was in die elf jaar namelijk gebleken dat 'de Nijmeegse identiteit' een geliefd en voortdurend terugkerend gespreks-onderwerp was onder Nijmegenaren – zonder dat men het ooit eens kon worden over waar die identiteit nu precies uit bestond. In een poging nieuw licht te werpen op die vraag, besloot ik op zoek te gaan naar ervaringen en herinneringen van naoorlogse Nijmegenaren. Ik hield tientallen interviews waarin mensen mij vertelden over hun Nijmeegse jeugd-jaren, hun studietijd, hun werkzame leven en hun vrijetijdsbesteding. De verhalen gingen over een stad in die puin lag en weer opgebouwd werd, over de dominantie van de katholieke kerk en de worsteling van sommigen om daarvan los te komen, over studentenacties en felle politieke strijd, over hardnekkige standsverschillen en over de saamhorigheid van volkswijken. Er sprak diepe liefde uit voor de stad of juist frustratie dat zaken er gaan zoals ze gaan. Eén overkoepelend beeld van de Nijmeegse identiteit kon ik er niet uit destilleren, maar dat was ook niet echt de bedoeling. Daarvoor is zoiets als stedelijke identiteit natuurlijk veel te complex. Wel lukte het door fragmenten uit al die interviews naast elkaar te plaatsen, een gelaagd beeld te schetsen van het 'Nijmeengevoel'.³²

AUTORITEIT

Bij academisch onderzoek zijn historici gewend om alleen te werken of binnen een team met vakgenoten. Bij publieksgeschiedenis ligt dat anders. Want ze mogen dan beschikken over prima vakinhoudelijke kennis en onderzoeksvaardigheden, historici zijn niet per definitie ook creatieve curatoren, soepele schrijvers, bevlogen pedagogen of geoefende marketeers. Op dat soort terreinen is bijna altijd samenwerking nodig met niet-historici, zoals vormgevers, educatiemedewerkers of communicatiespecialisten.

De samenwerkingspartners van een publieks-

historicus hebben op hun vakgebied uiteraard elk hun eigen deskundigheid. Maar wat als die botst met de inhoudelijke keuzes van de historicus? Wat als de vormgever een ontwerp maakt dat de historische werkelijkheid sterk aandikt of juist vereenvoudigt? Wat als vanuit marketing-overwegingen een ahistorische maar aantrekkelijke titel wordt voorgesteld? Wat als de educatieve speurtocht leuk maar historisch inhoudsloos dreigt te worden. Wiens stem geeft dan de doorslag?

Dat zijn vragen die zich niet zomaar laten beantwoorden. Inhoudelijke deskundigheid is weliswaar belangrijk, maar niet altijd doorslaggevend. Projecten waarbij meerdere disciplines betrokken zijn, vragen om zorgvuldige afweging tussen verschillende professionele uitgangspunten. Dat betekent: met respect voor elkaars vakmanschap in discussie gaan, zoeken naar wat voor beide partijen acceptabel is en naar wat het project meerwaarde geeft. Lukt het niet om overeenstemming te bereiken, dan zal soms de projectleider of de opdrachtgever de knoop moet doorhakken.

DIGITALE THEMADOSSIERS

Het Florence Nightingale Instituut (FNI) was oorspronkelijk een fysiek museum voor de geschiedenis van verpleging en verzorging. Het publiek bestond uit verpleegkundigen en oud-verpleegkundigen, studenten en overige belangstellenden. In 2013 en 2014 mocht ik het instituut begeleiden bij de omschakeling naar een digitaal museum. Daarmee hoopte het FNI kosten te besparen en tegelijkertijd een breder publiek te bereiken, vooral van jongeren en studenten, zonder de oude bezoekersgroepen kwijt te raken. Met behoud van de bestaande inhoudelijke kwaliteit moest een online presentatievorm gezocht worden die aantrekkelijk was voor verschillende doelgroepen en hanteerbaar voor de museummedewerkers. Bij die zoektocht was de hulp van een extern bureau, gespecialiseerd in digitale media, onmisbaar. Na veel overleg en na consulte-

32 Dolly Verhoeven, *Het Nijmeengevoel. Een naoorlogse stadsgeschiedenis* (Nijmegen 2020).

ring van vertegenwoordigers van de doelgroepen, werd besloten tot het ontwikkelen van aantrekkelijk vormgegeven themadossiers waarin steeds korte tekstuele informatie werd gecombineerd met (object)foto's, historische filmfragmenten en geluidsopnames. De dossiers kregen een modulaire structuur, die makkelijk te doorzoeken was voor gebruikers en makkelijk aan te vullen en uit te breiden was door medewerkers. De omslag van fysiek naar digitaal kostte heel wat hoofdbreken, maar verliep uiteindelijk succesvol. Nog steeds weet het FNI met de website veel belangstellenden te trekken.³³

Tussen professionals, ook al behoren ze tot verschillende disciplines, kan onderling prima discussie worden gevoerd. Maar hoe zit dat bij publieksinteractie? Welke ruimte krijgt het deelnemende publiek voor echt eigen inbreng? Mogen zij de vraagstelling bepalen? Of de conclusies trekken? Of prevaleert toch altijd de autoriteit van de vakhistoricus? Bij *oral history* en *crowdsourcing* projecten is dat laatste meestal het geval. Die worden vrijwel altijd opgezet en aangestuurd door de professional. Het publiek kan herinneringen inbrengen, werkkracht leveren en soms inhoudelijk meedenken, maar het heeft meestal geen doorslaggevende stem.

EEN 51° VENSTER

Bij mijn aantreden als bijzonder hoogleraar Nijmeegse geschiedenis in 2008 werd ik voorzitter van de werkgroep die bezig was een Nijmeegse canon samen te stellen. Vakspecialisten hadden de thema's geselecteerd en waren al druk bezig vijftig canonvensters te schrijven. Voor meedenken door het publiek was weinig ruimte meer – terwijl een lokale canon zich daar toch bij uitstek voor leent. Om het Nijmeegse publiek alsnog nauwer bij de canon te betrekken, werd na verschijning van het boek een wisselend '51° canonvenster' in het leven geroepen. In het Nijmeegse Huis van de Geschiedenis stond een presentatiemeubel dat steeds gedurende drie maanden

Afb. 5 De canonkast in het Huis van de Nijmeegse Geschiedenis. Ontwerp Bregje Jaspers Studio0404.

den gevuld mocht worden door personen of organisaties uit de stad. Zij mochten bepalen wat ze belangrijke historische informatie vonden en zij mochten voorwerpen, foto's en teksten aanleveren om het meubel te vullen. De canonkast heeft enkele jaren gefunctioneerd, maar verdween bij een herinrichting van het Huis van de Nijmeegse Geschiedenis. Het was niet lang genoeg om materiaal op te leveren voor een boek met 51 aanvullende canonvensters – waar ik eigenlijk op gehoopt had.³⁴

De kunst is om bij samenwerking met publieksgroepen voldoende recht te doen aan hun positie en inbreng. Dat vraagt om reflectie vooraf. Wat wordt precies van het publiek verwacht? Hoe zijn de taken en bevoegdheden binnen het project verdeeld? En hoe worden deelnemers beloond en gewaardeerd voor hun deelname? Voor dat laatste bestaan verschillende mogelijkheden.

33 www.fni.nl/ [geraadpleegd 10-1-25]

34 Dolly Verhoeven, e.a. (red.) *De canon van Nijmegen* (Nijmegen 2009).

Soms is samen met anderen meedoen met een project zo bevredigend dat het een beloning is in zichzelf. Sommige projecten maken gebruik van onderlinge competitie (bijvoorbeeld op basis van het aantal ingevoerde scans) of geven punten of voordeeltjes aan deelnemers.³⁵ Toegang tot exclusieve activiteiten kan ook een vorm van beloning zijn – zoals speciale lezingen, excursies, workshops of kijkjes achter de schermen. Natuurlijk kunnen daarnaast de namen van betrokken worden vermeld in het colofon of de verantwoording. Welke keuzes er ook worden gemaakt, om teleurstellingen te voorkomen is het verstandig om vooraf aandacht te besteden aan verwachtingsmanagement en tijdens het project te zorgen voor heldere communicatie. Het is cruciaal om daar tijd en budget voor in te ruimen.

PUBIEK SCHRIJFT MEE

In het boek *Gelderland Grensland* uit 2016, waarvan ik de redactie voorzat, vertellen historici en geographen over de betekenis van Gelderse grenzen in verschillende tijdvakken – van de Romeinse limes rond het jaar nul tot aan de hedendaagse Euregionale samenwerking met Duitsland. Maar grenzen spelen ook in het dagelijks leven een rol. Om dat te onderstrepen, besloot de redactie leden van historische verenigingen uit te nodigen lokale grensverhalen in te sturen. Er golden wel enkele voorwaarden. De verhalen mochten niet te lang zijn en moesten voldoende inhoudelijke en tekstuele kwaliteit hebben – ter beoordeling van de redactie. De twaalf beste verhalen zouden een plek krijgen in het boek. Het werden er uiteindelijk elf. Een van de inzendingen was inhoudelijk de moeite waard maar veel te lang, en de auteur weigerde pertinent akkoord te gaan met inkorten. Zo bleek maar weer dat verwachtingsmanagement soms een hele kunst is. De overgebleven elf bijdragen, over onder meer smokkelpraktijken, scheldende schooljeugd, dialectsprekende groot-

Afb.6 De ondertekenaars van het convenant voor het boekproject *Verhaal van Gelderland*, januari 2019.

moeders en grensoverschrijdende trouwpartijen, vormen een wezenlijke toevoeging aan het boek.³⁶

Ook voor het boekproject *Verhaal van Gelderland* werd de hulp van het Gelderse erfgoedveld ingeroepen. Ruim honderd organisaties (vooral musea en historische verenigingen) tekenden in januari 2019 een convenant waarmee ze beloofden desgevraagd informatie en beeldmateriaal aan te leveren voor het project. Met zo'n omvangrijke achterban waren goede communicatie en helder verwachtingsmanagement natuurlijk cruciaal. Na de ondertekening van het convenant werd de achterban op de hoogte gehouden van de voortgang, en geregeld gevraagd naar lokale voorbeelden van thema's als godsdiensttwisten, gezondheid, landbouw, plattelands-industrie en sociale verhoudingen. Dat leverde veel tips, verhalen en afbeeldingen op, die werden doorgespeeld aan de auteurs van de betreffende hoofdstukken. Inzenders kregen wel meteen te horen dat er geen garantie was dat hun informatie daadwerkelijk in het boek terecht zou komen, die keuze lag bij de auteurs. Die duidelijkheid voorkwam discussie. Ingestuurde verhalen die daarvoor geschikt waren, konden desgewenst wel geplaatst worden op de website mijnGelderland.nl. Op die manier werd zoveel mogelijk recht gedaan aan de inspanning van de inzenders. Nog steeds zijn op die site ruim vijftig verhalen te lezen. Bij de boekpresentatie in november 2022 kreeg iedereen die materiaal had aangeleverd als dank een exemplaar aangeboden.³⁷

35 Zo krijgen deelnemers aan de crowdsourcing projecten van 'Vele-Handen' punten waarmee ze bijvoorbeeld gratis toegang krijgen tot een tentoonstelling. <https://velehanden.nl/berichten/faq/overons> [geraadpleegd 10-1-2025]

36 Dolly Verhoeven e.a. (red.), *Gelderland grensland: 2000 jaar verdeeld en verbonden* (Nijmegen 2016).

37 Dolly Verhoeven e.a. (red.), *Verhaal van Gelderland* (Amsterdam 2022); www.mijngelderland.nl/specials/het-verhaal-van-gelderland [geraadpleegd 8-1-2025]

Publiekshistorische samenwerkingsprojecten waarin professionals en het publiek een gelijkwaardige rol hebben, blijven zeldzaam. Op de vraag ‘waar ligt de autoriteit’ luidt toch meestal het antwoord ‘bij de historicus’. En misschien is dat ook wel logisch, gezien het feit dat deze in principe beschikt over de vereiste vak kennis en ervaring. Dat ontslaat de historicus echter niet van de verplichting om de wensen en ideeën van samenwerkingspartners serieus te nemen. Als opvattingen blijken te botsen, zal de historicus vanuit de eigen professionele integriteit moeten beslissen waar hij of zij de grens trekt.³⁸

PIJNLIJKE HERINNERINGEN

In de jaren 1990 deed ik samen met een neef, die zelf geen historicus is, onderzoek naar onze gedeelde familiegeschiedenis. We wilden een beeld schetsen van het Brabantse boerengezin met tien kinderen waarin onze vaders waren opgegroeid. We interviewden alle ooms en tantes, maar ook burens en bekenden van het gezin. Het eindproduct was een boek in eigen beheer, bestemd voor familieleden en dorpsgenoten. Halverwege het project stuitten we op een voor ons onbekend verhaal: een oudoom zou rond 1920 veroordeeld zijn voor de moord op een liefdesrivaal. De jongste kinderen uit het gezin wisten van niets, maar voor de oudsten was het een pijnlijke jeugtherinnering: in het dorp waren zij erdoor met de nek aangekeken. We kregen daarom het dringende verzoek dit verhaal niet opnieuw op te rakelen. Dat plaatste ons voor een lastige keuze – en zeker mij als historicus. Enerzijds wilden we recht doen aan de historische werkelijkheid, anderzijds wilden we dierbare familieleden niet onnodig pijn doen. Na uitvoerige onderlinge discussie kozen we voor een tussenoplossing door in het boek wel melding te maken van de moord, maar geen nadere details uit te doeken te doen. Het was een van de lastige situaties waarmee publieksgeschiedenis ons soms confronteert en waaruit we naar eer en geweten een weg moeten zoeken.³⁹

TER AFSLUITING

Het terrein van de publieksgeschiedenis is breed en gevarieerd. En het gaat gepaard met talrijke dilemma's en afwegingen. In dit artikel zijn drie belangrijke afwegingen besproken. De eerste ging over inhoud en vorm: wat maakt historische verhalen meer of minder geschikt voor publieksgroepen, en welke vorm hoort daarbij. De tweede ging over waarheid en verantwoording: hoe wetenschappelijk correct moeten publiekshistorische activiteiten en producten zijn, hoe maak je duidelijk wat onderscheid is tussen feit en fictie, en hoe leg je verantwoording af voor gemaakte keuzes. De derde afweging ten slotte ging over autoriteit: wie neemt uiteindelijk de beslissingen als de opvattingen en ideeën botsen. De besproken praktijkvoorbeelden laten zien dat werken aan publieksgeschiedenis soms een zoektocht betekent om zowel het eigen vak, de samenwerkingspartners als het publiek serieus te nemen. Maar de voorbeelden maken hopelijk ook duidelijk dat met zorgvuldigheid en creativiteit dilemma's vaak kunnen worden omgezet in kansen. Kansen op meer bereik en grotere relevantie van historische informatie. Kansen op input en actieve bijdragen vanuit publieksgroepen. Kansen om te leren van vakmensen uit andere disciplines. En kansen voor de historicus om de eigen comfortzone te verlaten en nieuwe terreinen te verkennen. Ik kan het iedereen aanbevelen.

LITERATUUR

- Black, Jeremy, *Contesting history: narratives of public history* (2014).
- Groot, Jerome de, *Consuming history. Historians and heritage in contemporary popular culture* (London; New York: Routledge 2009).
- James B. Gardner en Paula Hamilton, *The Oxford Handbook of Public History* (Oxford 2017).

38 Zie voor een interessante casus: Marijke Huisman, 'Dialogo zonder discipline. Uitdagingen in de publieksgeschiedenis', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 134 (2021) 118-125.

39 Dolly Verhoeven en Marcel Verhoeven, *Van alles niks. Geschiedenis van een Brabantse familie* (Apeldoorn 2000).

ABSTRACT

FOR EVERYONE, BY EVERYONE. HISTORY AND THE GENERAL PUBLIC

Public history is alive. Television programs about the Dutch past attract large numbers of viewers. And that also applies to historical exhibitions and events. Yet reaching a broad audience is not something that can be taken for granted. In addition to success stories, there are pitfalls and the risk of failure. Organizing public history activities is often accompanied by discussions and difficult choices. Who are we targeting? What story do we want to tell? And in what form? How do we guarantee quality? And how 'scientifically sound' should it all be?

In this article, the written transcript of the Habets lecture that the author gave in Venlo on October 16, 2024, the opportunities and dilemmas of public history are discussed. After brief reflections on the phenomenon of public history and the various possible audience groups, considerations surrounding content and form, truth and accountability, and authority are discussed. Using concrete examples – including from her own practice – the author shows which choices were made and what effects they had. Although public history sometimes involves a search for the best approach, she considers it an enriching form of historical practice.